

e-ISSN:2587-2168

International Journal of
Disciplines Economics &
Administrative Sciences
Studies (IDEASTUDIES
Journal)Vol: 8 Issue: 37
Year: 2022
Pp 65-71Article ID
587Arrival
12 November 2021
Published
31 January 2022Doi Number
<http://dx.doi.org/10.26728/idea.587>How to Cite This Article

Gültekin, M. & Zariç, S. (2022). "Osmanlılık İdeolojisinin Gelişim Süreci Ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri", International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, (e-ISSN:2587-2168), Vol:8, Issue:37; pp:65-71

International Journal of
Disciplines Economics &
Administrative Sciences
Studies is licensed under a
Creative Commons
Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

Osmanlılık İdeolojisinin Gelişim Süreci Ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri

The Development Process Of Ottomanism Ideology And Its Effects On The Ottoman State

Mustafa GÜLTEKİN Dr. Öğr. Üyesi Sami ZARİÇ

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ABD Yüksek lisans öğrencisi, Mersin/Türkiye
Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Mersin/Türkiye

ÖZET

Osmanlı'nın dağılma dönemlerinde ülkeyi kurtarmak için birçok ideoloji ortaya atılmıştır. İdeolojiler arasında ilk ortaya çıkan ve demokratik kavramların imparatorluğa girmesinde katkı sağlayan ideoloji Osmanlılıktır. İdeolojiyi anlayabilmek için geçirdiği süreçleri, gelişmesini sağlayan isimleri, ideolojiyi etkileyen ve ideolojinin etkilendiği belgeleri incelemek gerekir. Osmanlılık fikir akımının ele alınması, Osmanlı'da ve sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasi kavramının gelişimini gözlemlemek için de önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Meşrutiyet, Osmanlılık, Tanzimat

ABSTRACT

During the disintegration period of the Ottoman Empire, many ideologies were put forward to save the country. The ideology that emerged first and contributed to the entry of democratic concepts into the empire was Ottomanism. In order to understand ideology, it is necessary to examine the processes it went through, the names that contributed to its development and the documents that affect the ideology and are affected by the ideology. Dealing with the idea of Ottomanism is also important for observing the development of the concept of democracy in the Ottoman Empire and the Republic of Turkey established after it.

Key words: Constitutional Monarchy, Ottomanism, Tanzimat

1. GİRİŞ

Çoğu fikir akımı gibi Osmanlılık fikir akımı da 19. yüzyıl içerisinde ortaya atılmıştır. Osmanlılık fikir akımına dair izler daha önceki tarihlerde de görülmektedir, ancak 19. yüzyılda devlet adamları ve aydınlar tarafından sistematize edilmiştir. Fikir akımının ortaya çıkmasına sebep olan en büyük etken Fransız ihtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımıdır. Milliyetçilik akımının yıkıcı etkilerinden kurtulmak için Osmanlı milleti oluşturularak, imparatorlukta yaşayan herkesin tek çatı altında toplanması amaçlanmıştır. Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset kitabında Osmanlılık ideolojisine değinmiştir. Osmanlıyı dağılmaktan kurtarmak için üç farklı siyasi yol izlenebilirdi: Birincisi herkesi bir çatı altında toplayarak Osmanlı milleti oluşturmak, ikincisi Osmanlı hükümetinin başında yer alması koşuluyla tüm Müslümanları bir araya getirmek, üçüncüsü ise Türk ırkına dayalı bir devlet kurmak.

Osmanlılık, Avrupa karşısında tekrar güçlenmek için izlenebilecek yollardan sadece biriydi. Fikir akımını farklı kılan ise diğer fikir akımlarını da içine alabiliyor ve onların gelişimine destek oluyordu. Zira Osmanlılığı savunan aydınların aynı zamanda diğer ideolojilere de yakınlık duyduğu görülmektedir. Kapsamı bakımından diğer ideolojileri anlama yolunda öncelikle ele alınması gereken konu Osmanlılık olmalıdır.

Başlangıçta etnik azınlıklarda Osmanlı bilinci oluşturularak ülkenin dağılmasını önlemek amaçlanırken, izlenen yol yeni bir ülkenin kurulmasına kadar gidecekti. Etkileri doğrudan olmasa dahi Cumhuriyeti oluşturan çekirdek kavramların temelleri bu yolda atılmıştır. Halk egemenliği, meclis, milletin iradesi gibi kelimeler, daha öncesinde imparatorlukta duyulmamıştı.

2. OSMANLILIK FİKİR AKIMININ ORTAYA ÇIKIŞI

Fransız İhtilali'yle beraber tüm dünyada yankı uyandıran milliyetçilik akımından Osmanlı da fazlasıyla etkilenmişti. Milliyetçilik akımından en çok etkilenenler, çok uluslu yapıya sahip imparatorluklar olmuştur. Osmanlı Devleti farklı ırklara mensup insanları içerisinde barındırdığı için milliyetçilik akımının etkilerini hissetmesi kaçınılmaz olmuştur. Gayrimüslim halk, bu akımın etkisiyle özgürlük düşüncesinin ardından koşmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti, milliyetçilik akımının etkilerini asgariye indirebilmek amacıyla siyasi ve toplumsal boyutta bir geçiş dönemine girmiştir. 19. yüzyılın ilk bölümlerinde çeşitli belgelerle Batının modern yapısını inşa edilmek istenmiştir. Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı belgelerinin yanında sırasıyla gerçekleşen I. ve II. Meşrutiyet'in ilanı da geçiş aşamasının önemli gelişmeleri olmuştur. Geçiş aşamasına öncülük eden fikir akımı ise Osmanlılık olmuştur (Uçar, 2018: 83).

Osmanlılık fikir akımının temel amacı, modern dünyada yaşanan gelişmelere uyum sağlamak ve gayrimüslim halkın ayrılıkçı düşüncelerine son vermektir (Sarıay, 1994: 8). Osmanlılık için milliyetçiliğin farklı bir türü denilebilir. Akım birçok kez son bulma aşamasına gelmesine karşın kendisini yenilemeyi başararak varlığını devam ettirebilmiştir. Osmanlılık içinde birçok düşünceyi barındıran, içinde bulunduğu şartlara göre gelişim sağlayabilen kapsamlı bir düşünce akımıdır. İçinde bulunduğu dönemin gereklilikleri sonucu ortaya çıkmış ve dönemin aydınları tarafından sistemleştirilmiştir (Çelen, 2017: 53).

Osmanlılık, devletin yaşamasını sağlayacak bir proje olarak görülmekteydi. Etnik grupların özgürlükçü düşüncelerini önlemek, toplumun ortak bir kimlik çerçevesinde toplanması beklenmekteydi (Ortaylı, 1977: 7). Osmanlı, 19. yüzyıla kadar İslamiyet'in sembolüken, Tanzimat sonrası bu durum değişmiştir (Ülken, 1994: 76). 19. yüzyıla kadar toplum dinler bazında göz önünde tutulurken artık etnik kökenler ön plana çıkmaya başlamıştır. Toplumun kendisini bu farklılıklardan sıyrıp, bir bütün olarak görmesi amaçlanmaktaydı (Çelen, 2017: 53).

Fikir akımının başarılı olabilmesi için toplumun mevcut yapısının aksine herkesin eşit olması gerekiyordu (Türköne, 1991: 40). Bu amaç dâhilinde de önce tüm halka can ve mal güvenliği sağlayan 1839 tarihli Tanzimat Fermanı, sonrasında ise gayrimüslimlerin Müslüman halk ile eşit haklara sahip olmasını sağlayan 1856 tarihli Islahat Fermanı ilan edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin resmi dilinin ve eğitim dilinin Türkçe olması, yöneticilik pozisyonlarında çoğunlukla Türklerin bulunması, fikir akımının Türkler tarafından geliştirilmiş olması gibi etkenler sebebiyle Osmanlılık sadece Türkler tarafından benimsenebilmiştir. Diğer etnik kökenler ise bağımsızlıklarını sağlayana kadar Osmanlı milleti gibi görünmüşlerdir (Hacısalıhoğlu, 2019: 68-69).

3. OSMANLILIK VE YENİ OSMANLILAR

Osmanlılık fikir akımı Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla ortaya çıkış sürecini başlatmış, Meşrutiyetin ilanı ile da elle tutulur başarılar kazanmıştır. Kanun-i Esasi ile hukuksal çerçevede kazanımlar elde edilmiş ve parlamento kurulmuştur. Bu başarılardaki en büyük pay Yeni Osmanlılara aittir (Karpas, 2014: 98-99).

Islahat Fermanı'nın ilanı ile uygulanan reformlar iç ve dış karışıklıklara sebebiyet vermiştir. Ali ve Fuat Paşaların olaylar karşısında izlediği tavır Yeni Osmanlılar tarafından eleştirilmiştir. Ali ve Fuat Paşaların isteği Osmanlılık düşüncesinin temel amacı olan Osmanlı Milletini oluşturmaktır. Bunun için demokratik adımlar atmaları denemiştir, ancak düşünce tarzlarının aksi yönünde hareket ettiklerinden dolayı Yeni Osmanlılar yaşanan olumsuzlukları dile getirmişlerdir (Beydili, 2013: 431).

1839-1865 tarihleri arasında gerçekleşen reformlar Osmanlı siyasi hayatı açısından önem arz etmektedir. Ali ve Fuat Paşa hükümetinin aniden uygulamak istediği reformları Yeni Osmanlılar demokratik sistem çerçevesinde, belli bir zaman aralığına yayarak uygulamak istemişlerdir. Kanun-i Esasi'nin hazırlanmasında önemli payı bulunan Yeni Osmanlılar, aynı zamanda Osmanlılık düşüncesine yeni bir soluk getirmişlerdir (Mardin, 1989: 69).

Yeni Osmanlı Cemiyeti'nin kuruluşunda adı geçen kişiler: Namık Kemal, Kayazade Reşat, Menapirzade Nuri, Sağır Ahmet Beyzâde Mehmet, Mirat Mecmuası sahibi Refik, Suphi Paşazade Ayetullah Bey gibi Osmanlı aydınlarıdır. Hedeflerine ilerlerken İtalyan Carbonara Cemiyetini kendilerine örnek almışlardır (Kasalak, 2009: 71).

İddialara göre cemiyet Sadrazam Ali Paşa'ya suikast düzenleyip yerine Trablusgarp Valisi Mahmut Nedim Paşa'yı getirmek istemiştir. Planlarının ortaya çıkması üzerine cemiyet üyeleri ve hükümeti eleştirdikleri için

Osmanlıcılık düşüncesinin temsilcileri olan Namık Kemal ve Ziya Paşa'da dâhil olmak üzere, Mustafa Fazıl Paşa'nın davetiyle 1867 tarihinde Fransa'ya gitmişlerdir. Avrupa'da kendilerine Yeni Osmanlılar denilmiş, cemiyet de bir süre sonra bu ismi benimsemeye başlamıştır (Beydili, 2013: 431).

Cemiyet çalışmalarını Londra'da Mustafa Fazıl Paşa'nın parasal yardımıyla kurulan Muhbir isimli gazetede sürdürmüştür. Avrupalılar bu cemiyete Jön Türkler adını vermişlerdir. Mustafa Fazıl Paşa cemiyetin ihtiyaçlarını karşılamak için senelik olarak 300 bin frank ayırmıştır. Bu bilgiler ışığında; cemiyetin kuruluş yeri olarak Avrupa gösterilebilir ve kuruluşundaki en etkili isim Mustafa Fazıl Paşa'dır (Beydili, 2013: 431-432).

Yeni Osmanlılar Tanzimat ve Islahat Fermanlarına karşı değillerdir. Tam tersine verilen hakların daha da genişletilmesini istemişlerdir. Mustafa Fazıl Paşa'nın Osmanlı'ya geri dönüş yapması ve Ali Paşa'nın vefatıyla yerine geçen Mahmut Nedim Paşa'nın af çıkarması üzerine diğer cemiyet üyeleri de ülkeye geri dönmüşlerdir. Son olarak 1876 yılında Ali Suavi'nin de ülkeye dönüş yapmasıyla cemiyetin yurtdışı çalışmaları son bulmuştur (Beydili, 2013: 432).

Yeni Osmanlı Cemiyeti'nin en büyük isteği parlamento oluşturulmasıdır. Padişahın yönetimine son verilmeli ve devlet meclis aracılığıyla yönetilmelidir. Osmanlı milleti oluşturulmak isteniyorsa, ülkenin yönetimine azınlıklar da katılmalıdır. Parlamento oluşturulması için de azınlıklarla iş birliği yapılmasını teklif etmişlerdir. Oluşturulacak meclis seçimlerle iş başına getirilmelidir. Yeni Osmanlıların bu düşüncesi ülkede demokratik temellerinin atılması için önemlidir. Ancak yine cemiyetin içinden bazı kişiler; azınlıklara yönetimde söz hakkı verilmesi durumunda, bu hakları yine kendi özgürlükleri için kullanacaklarını söyleyerek parlamentoda azınlıkların bulunmasını eleştirmişlerdir.

Yeni Osmanlıların Avrupa'da çalışmalarını sürdürmeleri Batı dillerini öğrenmelerine, Batılı düşünce tarzını daha iyi tanımlarına ve kendi düşüncelerine entegre etmelerine katkı sağlamıştır. Teknolojik olarak Osmanlı'nın, Batı'dan çok geri olduğunu ifade etmişlerdir. Batı'nın değerlerinin alınmasını gerektiğini, ancak bunu yaparken körü körüne bir kopyalama tekniği değil de kendi kültürel değerlerimizle kaynaşacak şekilde yapılmasını istemişlerdir. Tanzimat ve Islahat Fermanlarının bir ileri seviyeye taşınmasını, bazı hataların da düzeltilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Yeni Osmanlılara göre kurulacak parlamento ile halk bilinçlenecek, azınlıkların da parlamentoya katılmasıyla Batılı devletlerin Osmanlı üzerindeki baskıları azalacaktır. Bu düşünce tarzından hareketle cemiyetin Osmanlıcılık düşüncesini çalışmalarının temelinde yerleştirdikleri ve fikir akımının gelişmesine önemli katkı sağladıkları aşikârdır (Kasalak, 2009: 71).

Yeni Osmanlılar devletin kurtulmasını kendilerine amaç edinmiştir. Devletin kurtuluşu için "Hürriyet" düşüncesi dâhilinde bir meclis kurulmalıydı ve bu meclis anayasal düzenlemelere tabi olmalıydı. Ülkedeki herkesi Osmanlı milleti çatısı altında toplamak istemişlerdir. Bu düşüncelerinin büyük ölçüde darbe almasına sebep olan olay Balkan Savaşı'dır. Savaş sonucunda azınlıkların bağımsızlıklarını ilan etmesiyle Osmanlı milleti fikri imkânsız hale gelmiştir. Kanun-i Esasi ile ilan edilen Meşrutiyeti kendilerinin başarısı olarak görmüşlerdir. Ancak diğer taraftan azınlıklar ise milliyetçilik düşüncesinin meyvesi olarak Meşrutiyetin ilan edildiğini düşünmüşlerdir (Güner, 2008: 52). Yeni Osmanlılar içindeki belirli kesimin, azınlıkların da dâhil olduğu meclis kurma fikrine getirdiği eleştirilerin de haklı olduğu görülmektedir. Zira Osmanlı içerisinde bulunan azınlıkların asıl amacı her zaman kendi bağımsızlıklarını kazanmak olmuştur.

Yeni Osmanlılar, Batı'nın düşünce tarzını tamamıyla benimsememişlerdir. Onlara göre Batı sadece ilerlemek için bir araç olmalıdır. Batı'nın güçlü yönleri İslam ile sentezlenerek Osmanlı'da uygulanmalıdır. Müslüman ve gayrimüslimlerin de her alanda eşit olması gerektiğini savunmuşlardır (Çetintaş, 2018: 315). Ziya Paşa, Namık Kemal ve arkadaşlar Türk olmanın farkındalığını taşımakla beraber aynı zamanda Osmanlı ve Osmanlıcıydılar. Osmanlıcılar ikiye ayrılmışlardır (Kara, 2003: 42).

Birinci grupta, Ali ve Fuat Paşalar ile Cevdet Paşa bulunmaktaydı. Bu grup, Batı'nın hürriyet, demokrasi, medeni hukuk gibi kavramlarını almaktan yana değildi. Onlara göre zaten bu kavramlar İslamiyet'te bulunmaktaydı. Batı'nın teknik yönünü almak, ülkenin dağılmasını önlemek için yeterli olacaktı. İkinci grupta ise Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi isimler bulunmaktaydı. İkinci grubun düşüncesi, Batı'da bulunan kavramları almak gerektiği yönündeydi. Ancak körü körüne bir bağlılıkla alınması şeklinde değildir. İslami değerlere uygun hale getirilerek hem kültürel değerler hem de teknik boyutu alınmalıydı (Çetintaş, 2018: 315-316).

Devleti kurtarmayı amaç edinmiş Yeni Osmanlılar, bunu yaparken oluşturulacak parlamentoda yabancıların bulunmasına içlerinden bazıları karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkışın sebebi, azınlıkların temsil edilmesinin yabancı devletlerin baskısı sonucu gerçekleşmesidir. Batı'ya karşı aynı zamanda besledikleri olumsuz düşünceler kendi ideallerini gerçekleştirmelerine engel olmuştur (Güner, 2008: 53). Yeni Osmanlı Cemiyeti'nde herkes devleti kurtarmak noktasında ortak düşüncelere sahipti. Devleti kurtarmanın yolu anayasaya dayalı parlamentoyu

oluşturmaktan geçiyordu. Ancak bu parlamentoya giden süreçlere gelince fikir ayrılıkları görülmekteydi. Cemiyetin içinde gerçekleşen gruplaşmanın temel sebeplerinden biri de budur.

Yeni Osmanlılar düşüncelerini gazeteler aracılığıyla yaymışlardır. İlk başta Mustafa Fazıl Paşa önderliğinde gazeteler çıkarılırken daha sonraları ayrı ayrı gazeteler çıkarmaya başlamışlardır. İlk gazeteleri “*Hürriyet*” adını almıştır. Yazarları ise Namık Kemal, Ziya Paşa, Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın kardeşi Mustafa Fazıl Paşa, Nuri Bey, Reşat Bey ve Ali Suavi'dir (Ramsaur, 1972: 20).

İstanbul'da çıkardıkları “*Ulum*” ve “*İbret*” adlı gazetelerde insan hakları, eşitlik, adalet, seçim, millet meclisi, meşrutiyet vb. konuları ele almışlardır. Osmanlı milleti oluşturma ve bunları meclis altında toplama arzuları memurlar, subaylar, mühendislik ve tıp öğrencileri arasında yaygınlık kazanmıştır. Fikirlerinin tüm halka ulaşmasında gazeteler büyük katkı sağlamıştır (Burak, 2003: 292).

4. AKIMIN TEMSİLCİLERİ

Akımın başlıca temsilcileri: Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi ve Ziya Paşa'dır. Her temsilci fikir akımını farklı yönlerden ele almıştır. Düşünce tarzlarında farklılık bulunsa dahi ortak amaçları Osmanlıcılığın gelişimine katkıda bulunmaktır. Temsilcileri tek tek incelemek fikir akımını daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

4.1. İbrahim Şinasi

Osmanlı'da modernleşme çalışmaları Yeni Osmanlılar dönemine kadar devlet adamları ve hükümdarlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Yeni Osmanlılar Cemiyeti sivil aydın kesimden oluşmaktaydı. Gelecek reformların da öncüsü olacak cemiyet, reformlarını gerçekleştirirken Osmanlıcılık düşüncesini temel almıştır (Mardin, 1996: 286).

Şinasi, Avrupa'nın bilim ve teknik yönüyle ilgilenmiştir. O'na göre Batı'nın gelişiminin temelinde bu yatmaktadır. Şinasi'nin düşünceleri arasında rejim değişikliği bulunmamaktadır. Hatta Osmanlıcılık düşüncesine dair fikirler bulmak da zordur. Osmanlıcılık fikir akımının gelişimine en çok katkı basın yoluyla gerçekleşmiştir ve basın yoluyla akımın yayılmasında Şinasi'nin payı büyüktür. Doğrudan katkı sağladığı söylenemese de dolaylı yönden fazlasıyla katkısı bulunmaktadır. Şinasi'ye göre halkı aydınlatmak için kullanılması gereken en önemli araç gazetelerdir. Ancak gazetelerde kullanılan dil, halkın anlayacağı şekilde olmalıdır. Basının gelişimini sağlayan ilk Türk, Şinasi'dir. Dil ve edebiyat alanında da çalışmaları bulunmaktadır. Ağır yazı dili kullanmak yerine halkın anlayacağı şekilde dili sadeleştirmeyi tercih etmiştir. Tanzimat'a karşı muhalif tavır sergilemiştir. Muhalif tavrın altında yatan sebep uygulamaların gerçekleşmesini önlemek değil, yanlış gerçekleştirilen uygulamaların düzenlenmesini sağlamaktır (Berkes, 2014: 263).

1860 yılında ilk özel Türk gazetesi olan Tercüman-ı Ahvâl'i, Şinasi ve Agâh Efendi beraber kurmuşlardır. Sonrasında Tasvir-i Efkâr gazetesini kurmuştur. Avrupa'nın parlamenter hükümet sistemi hakkında yazılar yazmış, birçok düşünüre de ilham kaynağı olmuştur. Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihat ve Terakki gibi topluluklar Şinasi'nin yolundan gitmişlerdir. Gazete alanında önemli gelişmelere öncülük etmiştir (Mardin, 1989: 69).

4.2. Namık Kemal

Osmanlıcılık denilince akla gelen ilk isim Namık Kemal'dir. Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nde de önde gelen isimler arasında yer almıştır. Osmanlı milleti oluşturma fikrini gerçekleştirmeye çalışmıştır (Akşin, 2011: 350).

Namık Kemal'in düşünce tarzı konusunda çelişkili söylemler bulunmaktadır. Kimine göre düşüncelerinde Batılı düşünce tarzı hâkimken, kimileri de Doğulu düşünce tarzının hâkim olduğunu söylemiştir. Bu çelişkilerin sebebi kullandığı kavramlardır. Ancak Namık Kemal'in düşüncelerinin detayına inilerek incelendiğinde Osmanlıcılık fikrini benimsediği aşikârdır (Berkes, 2014: 296-300).

Namık Kemal'de Osmanlıcılık düşünce tarzındaki çoğu kişi gibi Tanzimat'a karşı olmamış, uygulamada görülen eksiklikleri eleştirmiştir. O'na göre Tanzimat ile getirilen uygulamalar birebir uygulanmamalıydı. Önce İslami sentezden geçerek Osmanlı toplumuna uygun hale getirilmeliydi. Namık Kemal hürriyet ve demokrasi gibi kavramlara dair görüşlerini açıkça dile getirmiştir. Anayasa, temsil yoluyla yönetim gibi kavramları sıkıca savunmuştur. Ancak bu kavramlar Osmanlı'da ilk kez duyulduğu için düşüncelerini istediği şekilde aktaramamıştır. Kendisi Osmanlıcılık fikir akımının ilk temsilcileri arasındadır (Çetintaş, 2018: 315).

Vatani kurtarmak için ciddi çalışmalar sergilemiştir. Devleti içinde bulunduğu durumdan çıkaracak çözümler aramıştır. İçinde bulunduğu dönem geçiş aşaması olmasına karşın kendisinden sonra gelen aydınlardan daha etkili olmayı başarabilmiştir. Çözümlerinde geleneksel bakış açısını ön planda tutmuştur. Eserlerinde belirli ırkların üzerinde durmak yerine, Osmanlı milleti bilinci oluşturmaya çalışmıştır. Irk, dil, din gibi kavramların

vatanı bölmesini engellemeye çalışmıştır. Osmanlıcılığın yanında İslamcılık fikir akımını da savunmuştur. Vatan, millet, hürriyet kavramlarıyla Osmanlıcılığın temelini atmıştır (Akın, 2012: 148-150).

Osmanlı farklı etnik kökenlerden oluşan bir toplumdur. Namık Kemal, bu etnik kökenlerin ayrı devletler kurmasından ziyade birlik oluşturulursa güçlü Osmanlı toplumu oluşabileceğini ifade etmekteydi. Tanzimat sonrası ortaya atılan Osmanlı birliği kavramından yola çıkarak Osmanlı milletini oluşturmak istemiştir. Bu da Osmanlıcılık fikir akımının kaynağı olmuştur (Uçar, 2018: 88-89).

Namık Kemal'in en büyük isteği Osmanlı birliğini sağlamaktır. Alt kimliklerin kaynaştırılıp Osmanlı milleti adında bir üst kimlik oluşturulması gerekiyordu. Toplumdaki herkes eşit haklara sahip olmalıydı. Bu eşitliği sağlamanın en etkili yolu ise eğitimdi. Aynı çatı altında yetişen çocuklar birbirlerini eşit olarak görecekti ve Osmanlı kimliği oluşturulacaktı (Çete, 2007: 124).

Islahat Fermanı'na şiddetle karşı çıkmıştır. Islahat Fermanı uygulamaları, gayrimüslim halka Müslümanlardan daha fazla hak tanınması sebebiyle eleştiri konusu olmuştur. Namık Kemal fermanı sert bir dille eleştirmiş, Müslüman halkın sesi olmuştur. Osmanlıcılık fikir akımını zorunluluk olarak görmesi ve kimi zaman gayrimüslimlere sert tavırlar sergilemesi sebebiyle görüşlerinde çelişkiler bulunmaktadır (Türköne, 1991: 69-71).

En büyük amacı meşrutiyet rejimini getirmektir. Batı'da uygulama alanı bulmasına karşın İslam'da çok önceden bu yönetim tarzının bulunduğunu ifade etmiştir. Batı'da uygulanması sebebiyle İslam'a göre yeniden oluşturulmuş yeni bir meşrutiyet rejiminin oluşturulmasına gerek olmadığını dile getirmiştir (Berkes, 2014: 293).

Ne kadar Kanun-i Esasi'nin mimarı olarak Mithat Paşa gösterilse de ortaya çıkmasında Namık Kemal'in İslamcılık ve Osmanlıcılık düşüncelerinin etkisi önemli derecededir. Osmanlı egemenliğini; Devlet Şurası, Ümmet Şurası ve Âyan Meclisi şeklinde tesis etmek gerektiğini ifade etmiştir. Burada "âyan" sözcüğünü, Batı'daki "senato" teriminin karşılığı olarak kullanmıştır (Berkes, 2014: 295).

Namık Kemal, 1877-1878 Rus Savaşına kadar Osmanlıcılık ideallerinin peşinde koşmuştur. Savaş sonrası ortaya çıkan Panslavizm düşüncesiyle beraber Osmanlıcılık düşüncesi etkisini kaybetmiştir. Bunun üzerine Namık Kemal'in düşünceleri tamamıyla İslamcılığa doğru kaymıştır. Aklında devletin kurtuluş eski gücüne kavuşabilmesi için tüm Müslümanlar birlik oluşturmalıdır şeklinde düşünce tarzı oluşmuştur (Mardin, 1996: 368).

4.3. Ali Suavi

Ali Suavi, mutlakiyete dayalı yönetim tarzı yerine anayasal düzene tabi meclisin bulunduğu Meşrutiyet yönetimi kurmak istiyordu. Bu düşünce tarzı Osmanlıcılık idealiyle örtüşmektedir. Türkçülük fikir akımını Osmanlıcılığa karşı savunduğu durumlar olmuştur. Bunun sebebi asıl istediğinin Cumhuriyet olmasıdır. O'na göre en ideal yönetim şekli cumhuriyettir. Ancak Osmanlı'nın çok uluslu imparatorluk yapısı göz önünde bulundurulduğunda, bunun imkânsız olduğunun farkındaydı. Bu sebeple ülkenin kurtuluşu için en mantıklı görünen Meşrutiyet rejimini istemiştir (Günel, 1993: 99-100).

Suavi'ye göre mutlaka Millet Meclisi oluşturulması gerekmektedir. Meclisin oluşturulması Osmanlıcılığın en somut örneğidir. Millet Meclisi hakkında şunları söylemiştir:

"Bir devletin otuz, kırk milyonluk halkının hayat ve memnuniyeti üç dört kimsenin elinde olmaktan ise birkaç yüz kişiden mürekkep ve azası her sınıf topluluğun görüşlerinden mürekkep bir heyetin elinde olmaktan daha tercih edilir, akla daha uygundur. Çünkü üç dört kişinin kötü yönetimleri ile devlete ve millete zararlar isabet etmesi emr-i tabii olduğuna mukabil birkaç yüz kişinin birden bu hataya düşmeyeceği açıktır" (Doğan, 1991: 286-287).

4.4. Ziya Paşa

Ziya Paşa hem devlet adamı olması sebebiyle hem de yaş farkı olduğundan dolayı düşünürleri diğer temsilcilerden ayrılmaktadır. O'na göre en büyük sorun devlet dairelerinde meydana gelen yozlaşmalardır. Halk egemenliği kavramı üzerinde durmuş, ancak kavramı Namık Kemal kadar ileriye taşıyamamıştır. Yazılarında diğer etnik kökenlerden pek bahsetmemiş, Osmanlı Milleti kavramını sıklıkla kullanmıştır. Herkesin eşit olması gerektiği düşüncesinin yanında üst sınıfta bulunan kişilerin yüksek miktarda servete sebep olması sebebiyle bu eşitliğin gerçekleştirilemeyeceğini ifade etmiştir (Mardin, 1996: 373-397).

Ziya Paşa da Meşrutiyet rejimini istemiş, Namık Kemal gibi rejimin İslam'ın içerisinde önceden var olduğunu ifade etmiştir. Ali ve Fuat Paşaların benimsediği, her şeyin Batı'dan alındığı düşünce tarzına karşı çıkmıştır.

Düşünceleri, Namık Kemal'in düşünce tarzıyla benzerlik göstermektedir. Eserleri incelendiğinde her birinde Osmanlılık düşünce tarzı görülmektedir (Demir, 2011: 342).

Kanun-i Esasi'de yer alan, tehlike görüldüğü durumlarda olağanüstü hâl ilan edebilme ve tehlikeli görülen kişilerin sürgüne gönderme yetkilerinin padişaha verilmesini eleştirmiştir. Yetkilerin bir kişide toplanmasına karşı çıkmış, ülkeyi yönetmesi gerekenin milletin temsilcisi olan Meclis olması gerektiğini ifade etmiştir (Çelen, 2012: 131-132).

5. OSMANLILIK AKIMININ SONA ERMESİ

Osmanlılık ideolojisinin temel amacı, devleti kurtarabilmek için tüm toplumu tek çatı altına toplamaktır. Etnik azınlıklarda Osmanlı bilincinin oluşmaması akımın son bulmasında sebep olan en önemli nedenlerdendir. Osmanlılık fikir akımının başarısız olmasıyla aydınlar farklı ideolojilere yönelmişlerdir. Temel amaç devleti kurtarmak olduğu için Osmanlılık seçenekler arasından birinin başarısız olmasından başka bir şey değildi (Türkmenoğlu, 2019: 421-422). Aydınların düşünceleri de tek bir ideolojiye yönelik değildi. Örnek olarak, Namık Kemal hem Osmanlı hem de İslamcıydı. Bu sebeple başarısızlık sonrası İslamcılık ve Türkçülük gibi ideolojiler daha da ön plana çıkmıştır.

Fikir akımının başarısız olmasının bir diğer sebebi ise Osmanlı kültürünün oluşmamasıydı. Bu sonuç Osmanlı bilincinin oluşmamasının bir başka sonucu olarak da gösterilebilir. Kültürün oluşabilmesi için de en önemli etken ortak dildir. Osmanlı zamanında konuşulan dil Osmanlıcaydı, fakat bu dilin kökeni Türkçeye dayanmaktaydı. Doğal olarak Müslüman olmayan halklar için Osmanlıca ve Türkçe aynı şeyi ifade etmekteydi (Mardin, 1983: 192).

Yaşanılan dönemde gelişen milliyetçilik akımları da Osmanlılık ideolojisini olumsuz yönde etkilemiştir. Devlet adamları ne kadar herkesin eşit haklara sahip olmasını sağlamak istese bile azınlıkların ayrılıkçı düşünceleri değişmemiştir. Osmanlı'nın, Balkan Savaşı'nı kaybetmesiyle birlikte de ideolojinin gerçekleşmesi imkânsız hale gelmiştir.

6. SONUÇ

Devletin kurtuluşu için önce devlet adamlarının, ardından Batı tecrübesi edinmiş olan aydınların da çabalarıyla Osmanlılık ideolojisi Türk tarihine önemli katkılarda bulunmuştur. Meşrutiyete geçiş yapılmasında, Türk tarihinin ilk anayasasının yapılmasında Osmanlılık ideolojisi öncülük etmiştir. Temel amacını gerçekleştirememiş olsa bile, yıkılan devletin ardından kurulan yeni devletin temelleri Osmanlılıkla atılmıştır. Cumhuriyetçi kişiler Osmanlılık ideolojisini temsil eden kişilerden beslenmişlerdir.

İmparatorlukta daha önce adı geçmemiş kavramlar Osmanlılık ideolojisiyle gelmiştir. Meşrutiyet, halk egemenliği, meclis, anayasa gibi kavramlar demokrasiye geçişin ilk adımları olmuştur. Bu açılardan bakıldığında ideolojinin tamamıyla başarısız olduğunu söylemek yanlış olacaktır.

Gayrimüslimlere tanınan eşitliklerin, ideolojinin temel amacına da istemsizce aykırı düştüğü söylenebilir. Tanınan haklarla azınlıklarda Osmanlı bilinci oluşacağı beklenirken, azınlıklar tam tersine bu hakları özgürlüklerine kavuşmak için kullanmışlardır. Milliyetçilik akımının etkileri Osmanlılık ideolojisinin tüm hedeflerini başından itibaren imkânsız kılmıştır. Bir nevi yaklaşımda olan sonu hızlandırmıştır.

Sonuç olarak ideoloji başarısız olmuştur. İmparatorluğun başından beri var olan etnik köken ayrımının kaldırılma çabası için gerekli farkındalık çok geç edinilmiştir. Olmayan bir milleti oluşturma çabası hayalden öteye geçememiştir. Ancak diğer ideolojilerin gelişmesine katkı sağlamış, gelecekte kurulacak Cumhuriyetin dil, eğitim, basın alanlarında temel oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

Akın, M. H. (2012). *Namık Kemal'in Siyasi Düşüncesinde Temel Kavramlar: İlerleme, Hürriyet, Vatan*, Hüseyin Su, Abdurrahim Karadeniz (ed.), Namık Kemal Üniversitesi Yayınları, Tekirdağ.

Akşin, S. (2011). *Türkiye Tarihi*, Sina Akşin (ed.), Cem Yayınevi, C. III, İstanbul.

Berkes, N. (2014). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ahmet Kuyaş (Haz.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Beydili, K. (2013). "Yeni Osmanlılar Cemiyeti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XLIII, 431-432.

Burak, D. M. (2003). "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 14, 292.

- Çelen, M. K. (2012). "1909 Kanun-i Esasi Tadilatı", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. II, S. 4, 131-132.
- Çelen, M. K. (2017). Osmanlıcılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Çete, A. (2007). "Rigas Velestinlis ve Namık Kemal'de Osmanlıcılık Düşüncesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. II, S. 4, 124.
- Çetintaş, A. (2018). "II. Meşrutiyet Devri ve İslamcılık Bağlamında Volkan Gazetesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. XI, S. 56, 315-316.
- Demir, Ş. (2011). "Tanzimat Döneminde", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 29, 342.
- Doğan, İ. (1991). *Tanzimat'ın İki Ucu Münif Paşa ve Ali Suavi*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Günel, N. (1993). "II. Meşrutiyet Öncesi Fikir Akımları ve Ali Suavi", *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı*, İstanbul.
- Güner, F. (2008). "Milliyetçilik Akımına Bir Alternatif Olarak Osmanlıcılık Hareketi", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Hacısalıhoğlu, M. (2019). "İttihad ve Terakki'nin Politikaları Bağlamında Türkçülük, Osmanlıcılık ve Türkleştirme Tartışmaları", *19.yy.'dan 20. yy.'a Osmanlı'da Vatandaşlık Kavramının Gelişimi*, S. 182, 68-69.
- Kara, İ. (2003). *Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Karpat, K. H. (2014). *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kasalak, K. (2009). "Cumhuriyet Fikrinin Öncüleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, 71.
- Mardin, Ş. (1983). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş. (1989). "Fransız Devriminin Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkisi", Çev. Kemal Berkarda, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, C. X, S. 1/3, 192.
- Mardin, Ş. (1996). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ramsaur, E. E. (1972). *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul.
- Türkmenoğlu, M. A. (2019). "Osmanlı Devletini Kurtarma Planı: Osmanlıcılık", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 421-422. <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.601640>
- Türköne, M. (1991). *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Uçar, F. (2018). "Türk Düşüncesinde Osmanlıcılık Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (18) , 81-108.